

Język a kultura t. 20
red. A. Dąbrowska
Wrocław 2008, ss. 332

W czerwcu 2008 roku na rynku wydawniczym ukazał się bardzo interesujący dwudziesty – jubileuszowy – tom tzw. białej serii wrocławskiej. Teksty w nim zawarte zostały wygłoszone na czterdziestym konwersatorium z cyklu „Język a kultura”, które odbyło się we Wrocławiu w dniach 2–4 czerwca 2006 roku. Ze względu na szczególnie odświeżony charakter spotkania organizatorzy zaproponowali wystąpienia konkretnym osobom, odstąpili także od dotychczasowej praktyki, a mianowicie wyboru jednego tematu, wokół którego koncentrowałyby się wygłaszane referaty. Taka formuła imprezy podyktowana została chęcią przedstawienia najważniejszych problemów badawczych (podsumowujących wcześniejsze dokonania lub przedstawiających nowe spojrzenie na daną problematykę), które pojawiały się na konwersatorium na przestrzeni wielu lat.

Prezentowany zbiór studiów składa się z dwudziestu trzech artykułów, których autorami są najwybitniejsi uczeni zajmujący się problematyką szeroko rozumianej lingwistyki kulturowej. Reprezentują oni różne ośrodki uniwersyteckie, krajowe i zagraniczne: Bielsko-Białą, Berlin, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawę, Wrocław.

We *Wstępie* redaktor A. Dąbrowska krótko pisze o jubileuszu czterdziestolecia konwersatoriów oraz dwuzestulecia serii wydawniczej z cyklu „Język a kultura”. Przypomina, co jest przedmiotem badań lingwistyki kulturowej, po czym stwierdza, że wszystkich autorów zebranych w tomie artykułów charakteryzuje spojrzenie na język danej społeczności jako punkt wyjścia opisu kultury (s. 8). Przedstawia także zawartość

tematyczną książki, sygnalizując wszystkie zawarte w tej publikacji artykuły. A. Dąbrowska wydzieliła kilka tematów, wokół których grupują się konkretne teksty: rozważania teoretyczne (4 artykuły), aksjologia (2), zagadnienia współczesnego języka polskiego i ich związki ze zmieniającą się kulturą (8), kwestie międzyjęzykowe i międzykulturowe (3), problematyka dotycząca gramatyki komunikacyjnej (2), kognitywizmu w lingwistyce (2) oraz językowego obrazu świata (2). W celu uporządkowania wypowiedzi, przedstawiając zawartość tomu, zachowuję podział artykułów na grupy tematyczne zaproponowany przez A. Dąbrowską.

Problemy teoretyczne zostały omówione w artykułach J. Bartmińskiego, R. Grzegorzycykowej, R. Przybylskiej i R. Tokarskiego.

Interesująca wypowiedź J. Bartmińskiego, otwierająca tom, poświęcona jest teoretycznym rozważaniom na temat przedmiotu badań, metody i dokonań etnolingwistyki. Autor odnosi się również do kwestii terminologicznych. Analizuje cztery terminy nazywające kierunek badań nad językiem, rozwijany od prawie trzydziestu lat przez lingwistów skupionych wokół konwersatorium „Język a kultura”: *lingwistyka kulturowa* = język + kultura, *lingwistyka antropologiczna* = język + człowiek, *lingwistyka antropologiczno-kulturowa* = język + człowiek + kultura, *etnolingwistyka* = człowiek (wspólnota językowa) + język. J. Bartmiński opowiada się za terminem *etnolingwistyka*, który – jego zdaniem – jest najkrótszy, syntetyzuje wszystkie elementy i najbardziej sprzyja tworzeniu derywatów (s. 21). Autor kreśli także perspektywy etnolingwistyki, która ostatnio bardziej systematycznie podejmuje problemy tekstu i tekstologii oraz genologii. Widzi również zadanie etnolingwistyki w przełamaniu barier między badaniami nad polszczyzną ludową i polszczyzną ogólną.

R. Grzegorzycykowa omawia reprezentatywną (poznawczą) funkcję języka w kontekście nowszych badań psycholingwistycznych. Autorka dochodzi do ciekawej konkluzji. Stwierdza, że reprezentatywna funkcja języka przejawia się w utrwalonej strukturze poznawczej, czyli tzw. słowniku umysłowym określonego języka. „Stanowi on materiał, magazyn leksykalno-pojęciowy, z którego czerpią mówiący, tworząc wypowiedzi i rozumiejąc wypowiedzi usłyszane” (s. 139). R. Grzegorzycykowa rolę funkcji poznawczej sprowadza do trzech punktów: stanowi formę pojęciowego ujmowania świata, stanowi podstawę umocowania wiedzy, stanowi formę myślenia, podstawę tworzenia zadań o świecie i komunikowania ich innym.

O typologii wystąpień publicznych polityków traktuje artykuł R. Przybylskiej. Jest to ważny tekst z punktu widzenia wiedzy o współczesnym języku polityki. Autorka prezentuje w nim dwie drogi badawcze, które mają doprowadzić do pełnej typologii i charakterystyki współczesnych wystąpień publicznych polityków. Punktem wyjścia pierwszej koncepcji jest zdarzenie komunikacyjne. Dokładne rozpracowanie modelowych składników tego pojęcia powinno, zdaniem R. Przybylskiej, dostarczyć narzędzi do badania różnych form wypowiedzi publicznych polityków. Podstawę drugiej drogi badawczej stanowi sporządzenie listy gatunków wypowiedzi politycznej. Dopiero wtedy można by wyłonić stopniowo wszystkie czynniki, które wpływają różnicująco na typologię wypowiedzi polityków.

Obszerny tekst R. Tokarskiego jest swoistym podsumowaniem ponaddwudziestoletnich badań nad zagadnieniem konotacji. Autor w interesujący sposób kreśli historię rozwoju teorii konotacji semantycznej, poczynając od założeń proponowanych w pracach Apresjana, Jordan-skiej i Mielczuka, a skończywszy na profilowaniu kulturowym i tekstotwórczym.

Zagadnienia aksjologiczne znalazły rozwinięcie w tekstach J. Puzy-niny i E. Laskowskiej. Pierwsza autorka snuje rozważania nad współczesnym rozumieniem słowa *prawda*. Wybitna badaczka wartości w języku swoje wnioski formułuje na podstawie materiału wynotowanego z *Korpusu języka polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN*. J. Puzy-nina ustaliła, że *prawda* jest wciąż ważna dla współczesnych Polaków, na co wskazuje duża liczba użycí słowa. Przeprowadzone badania pokazują również wielkie zróżnicowanie postaw ludzkich ujawniające się w tych użyciach. Trzeci wniosek wynikający z analizy materiału, a w zasadzie postulat dotyczy potrzeby głębszych badań nad kształtowaniem się obrazu *prawdy* w języku polskim.

Natomiast E. Laskowska na podstawie programu „Co z tą Polską?” pisze o wartościowaniu w politycznej debacie medialnej. Analiza wypowiedzi polityków ma przynieść odpowiedzi na pytania o elementy rzeczywistości wartościowane pozytywnie i negatywnie oraz o sposoby przejawiania się konfliktu aksjologicznego między rozmówcami. Z ustaleń badaczki wynika, że politycy postrzegani są przez obywateli nieuczestniczących w strukturach władzy jako ludzie niepotrafiący mówić precyzyjnie i oceniający rzeczywistość, zanim ją opiszą.

Zjawiska współczesnego języka polskiego i ich związek ze zmienia-

jącą się kulturą są przedmiotem artykułów A. Grybosiowej, K. Ożoga, J. Kowalikowej, M. Marcjanik, I. Kamińskiej-Szmaj, H. i T. Zgólków, E. Kłodziejek oraz A. Dąbrowskiej.

A. Grybosiowa opisuje problem współczesnej *inteligencji* w znaczeniu warstwy społecznej. Autorka przedstawia ocenę inteligencji tradycyjnej i status inteligencji w Nowym Świecie, by następnie poddać analizie terminy *inteligencja, elita/elity, klasa średnia*. Swoje rozważania kończy stwierdzeniem, że probierzem bycia inteligentem jest „działanie wykraczające poza zakres obowiązków zawodowych” (s. 58).

Kulturowo uwarunkowanym zmianom we współczesnej polszczyźnie poświęcony jest tekst K. Ożoga, który wnikliwie charakteryzuje czynniki mające obecnie największy wpływ na język polski. Należą do nich: konsumpcjonizm, środki masowego przekazu, amerykanizacja języka polskiego, komputeryzacja i związany z nią rozwój komunikacji internetowej oraz postmodernizm. Autor uważa, że idee ponowoczesne stanowią źródło pozostałych tendencji kulturowych, które w znaczący sposób zmieniają polszczyznę.

Inne zjawiska współczesnego języka polskiego – wulgaryzacja i dewulgaryzacja – stały się przedmiotem rozważań J. Kowalikowej. Autorka zauważa, że przyczyny szerzenia się wulgaryzmów mają charakter obyczajowy, psychologiczny, kulturowy, komunikacyjny, społeczny i edukacyjny. Natomiast dewulgaryzacja „dokonuje się wskutek częstego używania wyrazów i struktur wyrazowych będących jej nośnikami” (s. 86). J. Kowalikowa porusza także zagadnienie wtórnej wulgaryzacji.

Z kolei tekst M. Marcjanik wpisuje się w nurt badań nad etykietą językową. Sama autorka jest zresztą wybitną przedstawicielką tego nurtu. Tym razem M. Marcjanik koncentruje się na przemianach w językowych obyczajach grzecznościowych. Badaczka, analizując wystąpienia medialne osób publicznych, ich zachowania łamiące tradycyjną polską normę grzecznościową i nie mające charakteru incydentalnego, dostrzega wyraźną tendencję ewolucyjną naszej grzeczności. Demokratyzacja językowych obyczajów grzecznościowych, którą obecnie można obserwować w formie takich postaw społecznych, jak: egalitaryzm, egoizm oraz traktowanie grzeczności jako dobra konsumpcyjnego; zmiana formy publicznego dialogu, w którym na stałe zagościły wyrażenia językowe jeszcze nie tak dawno uchodzące za wyrażenia świadczące o braku taktu, wyczucia, towarzyskiej ogłady; obecność wulgaryzmów w wypowiedziach dziennikarzy i prezenterów; wielki triumf za-

chowań prostackich to tylko niektóre spostrzeżenia autorki przedstawione w artykule.

Problem języka polityki powraca w pracy I. Kaminskiej-Szmaj, która poddaje szczegółowej obserwacji różnice między językiem polityki PRL i III RP w kontekście przemian kulturowych. Badaczka zauważa, że pomimo zmian kulturowych wpływających na swobodę wypowiedzi, tworzenie się różnych wspólnot komunikacyjnych, personalizację polityki i jej mediatyzację język polityki w swej wersji podstawowej, niezależnie od ustroju, zawsze pozostaje językiem propagandy i agitacji.

Wśród tekstów podejmujących problematykę współczesnego języka polskiego w kontekście zmieniającej się kultury znalazł się artykuł H. i T. Zgólków, w którym został omówiony wpływ czynników zewnętrznojęzykowych na dobór leksyki pojawiającej się w słownikach języka polskiego. Analiza materiału upoważniła autorów do stwierdzenia, że leksykografia nie jest zwykłym zbieractwem słów, lecz kreowaniem świata.

O języku subkultur traktuje artykuł E. Kołodziejek, która przedstawiła syntetyczne obrazy subkultury więziennej, wojskowej (zwłaszcza tzw. *fali*), kibiców piłkarskich, hip-hopu i studentów. Swoje badania autorka podsumowuje stwierdzeniem, że język subkultur jest „nieocenionym źródłem wiedzy o sposobie życia i myślenia uczestników młodzieżowych wspólnot, a także ich opinii o społeczeństwie, na którego obrzeżach się rozwijają” (s. 295).

A. Dąbrowska w swoim studium koncentruje uwagę na zmianach obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze. Zdaniem autorki, inne podejście do tabu cechuje sferę prywatną i inne sferę publiczną, przede wszystkim medialną. I choć tabu często bywa przekraczane, w pewnych zakresach, np. życie seksualne, choroby, przekonania religijne, wciąż jest respektowane.

Kwestie międzyjęzykowe i międzykulturowe podejmuje L. Pisarek, M. Sarnowski i H. Burkhardt. W artykule L. Pisarek powraca problem etykiety językowej. Przedmiotem analizy są białoruskie formy zwracania się do adresata na tle form polskich i rosyjskich. Autorka między innymi zauważa, że w języku białoruskim, który nie miał własnej tytulatury symbolicznej, obecne są zapożyczenia z języka polskiego i rosyjskiego. Natomiast współczesna białoruska tytulatura standardowa składa się z form własnych i zbiałoruszczonych form polskich.

Problem polskich i rosyjskich kontaktów językowo-kulturowych stał się przedmiotem artykułu M. Sarnowskiego. Autor poddaje analizie kil-

ka wyrazów rosyjskich (*opricznina, czarna sotnia, przezwycajka*) występujących we współczesnych polskich tekstach publicystycznych, po czym stwierdza że są to semantyczne i materialne okazjonalne efemerydy.

W polu zainteresowań H. Burkhardt znalazło się zagadnienie przekładu literackiego. Autorka skupia się na definicji kulturomów, sposobach ich traktowania w przekładzie oraz omówieniu niektórych kulturomów w niemieckich przekładach *Pana Tadeusza*. H. Burkhardt dokonuje analizy imion, nazwisk i przezwisk charakteryzujących się różnym stopniem nasemantyzowania występujących w sześciu niemieckich przekładach *Pana Tadeusza*. Z ustaleń badaczki wynika, że w tłumaczeniu nazw osobowych w tekście literackim trudno jest dopatrzeć się jakiejś normy. Np. w analizowanym materiale nazwiska mówiące są w zasadzie nietłumaczone, a inne *nomina propria* są transponowane lub translokowane.

Dwa teksty zostały poświęcone problemom z zakresu gramatyki komunikacyjnej. G. Habrajska pisze o kategorii normatywności w analizie tekstu. Autorka na wybranych przykładach analizuje istnienie normy, np. biologicznej, technologicznej, społecznej, w tekście, postuluje także potrzebę dalszych badań, które poszłyby „w kierunku skonstruowania mapy standardów semantycznych mających charakter normatywny, a następnie prześledzenia mechanizmów ich detrywializacji wprowadzającej informację o naruszeniu normy i uporządkowania niejawnych aktów mowy powstających w wyniku rozpoznania naruszenia normy” (s. 117).

A. Awdiejew z całego zestawu problemów dotyczących gramatyki komunikacyjnej postanowił wybrać i opisać zagadnienie najważniejsze: wybór jednostki operacyjnej opisu językowego na poziomie przedstawieniowym (ideacyjnym). Autor stwierdza, że wybór nowej jednostki operacyjnej opisu, czyli językowej jednostki komunikacyjnej uwzględniającej zarówno treść informacji przekazanej oraz środki formalne w tym celu zastosowane jest wyjściem ze stratyfikacyjnego impasu w badaniach językowych.

Kognitywistyczne podejście do języka prezentuje tekst o sposobach wyrażania uczuć autorstwa I. Nowakowskiej-Kempnej, która zatytułowała swój artykuł *Uczucia – jakie są – każdy widzi*, będący parafrazą definicji *konია* u B. Chmielowskiego „co jest koń, każdy widzi”. W ten sposób autorka chciała podkreślić trudności związane z definiowaniem uczuć oraz usytuowaniem ich w strukturze semantycznej, gramatycznej i pragmatycznej języka.

Problem językowego modelu komunikacji werbalnej stał się przedmiotem rozważań J. Maćkiewicz. Autorka w swoim artykule, który także należy do nurtu badań kognitywistycznych, z powodzeniem próbuje odtworzyć potoczną wiedzę na temat porozumiewania się i mówienia. Jej zdaniem, zbadanie, jak naiwni użytkownicy języka wyobrażają sobie język i jego działanie, jest istotne dla określenia ludzkiej samoświadomości. „Mowa jest bowiem jedną z cech wyróżniających człowieka. *Homo sapiens* to przecież również *homo loquens*” – konkluduje J. Maćkiewicz.

Na uwagę zasługuje tekst A. Pajdzińskiej, która w niezwykle interesujący sposób pokazała, że duże znaczenie dla interpretacji metafor artystycznych mają badania zmierzające do rekonstrukcji językowego obrazu świata. Autorka przekonująco dowodzi, że wszystkie kreatywne, metaforyczne użycia muszą nawiązywać do językowego obrazu świata, ponieważ opierają się na języku ogólnym. Kulturowy sposób rozumienia rzeczywistości utrwalony w języku musi stanowić płaszczyznę odniesienia dla operacji sensotwórczych niezbędnych do zrozumienia metafory. I choć czasami odwołania do językowego obrazu świata mogą być trudne do uchwycenia, a metafora może sprawiać wrażenie niezwykle indywidualnego aktu kreacji językowej, pamiętać należy o tym, że jednostkowa wizja świata często związana jest z obrazem świata utrwalonym w języku – zaznacza A. Pajdzińska.

A. Tyrpa dokonuje przeglądu publikacji dotyczących językowego obrazu świata w gwarach. Mówiąc o gwarach, autorka ma na myśli nie tylko chłopską mowę potoczną, ale także styl artystyczny oraz język utworów literackich pisarzy pochodzących ze wsi lub stosujących stylizację gwara. A. Tyrpa podkreśla duży wkład J. Bartmińskiego w rozwój etnolingwistyki. Zainicjował on badania językowego obrazu świata, między innymi tworząc *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Przegląd publikacji na temat ludowej wizji świata został uporządkowany według tematów: niebo, między niebem a ziemią, ziemia, woda, ogień, rośliny, zwierzęta, ludzie, religia i demonologia.

Omawiana książka jest niezwykle interesującym zbiorem studiów, stanowiącym swoiste podsumowanie bardzo ważnego etapu badań z pogranicza języka i kultury. Znakomite teksty wybitnych uczonych sprawiają, że lektura dwudziestego tomu „Języka i kultury” jest prawdziwą uczcią intelektualną. Publikacja zasługuje na uważną lekturę również dlatego, że prezentuje różne koncepcje badawcze, podejmuje szeroki wachlarz tematów, przedstawia wielostronny ogląd omawianych zagadnień. Znajdzie-

my w niej teksty stanowiące przegląd najważniejszych problemów badawczych podejmowanych na konwersatorium „Język a kultura” w ciągu ostatnich dwudziestu lat, jak też artykuły przynoszące nowe spojrzenie na wybraną problematykę. Książka może być cennym źródłem informacji nie tylko dla badaczy zainteresowanych zagadnieniami z zakresu lingwistyki kulturowej, ale także dla językoznawców reprezentujących inne nurty współczesnej humanistyki.

Beata Kuryłowicz
Uniwersytet w Białymstoku